

С. С. Бобчевъ.

РУСИЯ ЗА ОДРИНЪ И ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ

(Изъ „Моитѣ Петроградски спомени“).

Стигнахъ въ Петроградъ на 9-й окт. 1912 год. и пристъпихъ къмъ изпълнение на службата си — извъреденъ пратеникъ и пълномощенъ министъръ на България.

Българскиятъ юнакъ-войникъ бѣше вече направилъ боевия си прощялалникъ, бѣше се кръстилъ въ кървавия купель на побѣдитѣ. Той почваше първитѣ страници отъ великата епопея, която скоро имаше да разказва за нечувани мълниеносни побѣди и просто приказни смѣлость и храбрость.

Въ началото, руското общество бѣше безкокойно и загрижено питаше: дали сж добръ приготвени нашитѣ братя за великия подвигъ? Прибавяха: да не дава Богъ нespoлука, но ако такава се яви, Русия... Тя не ще остави въ мжнотии България и съюзницитѣ ѝ. Страхове, съчувственни страхове имаше въ всички срѣди. Това — въ началото.

Когато пъкъ тръгнаха извѣстията за българскитѣ сполуки, руското общество изправяше гордо чело, като че руси нѣкадѣ побѣждаваха. Печатътъ подигна бодъръ тонъ, съчувствията къмъ българитѣ и съюзницитѣ имъ още повече растѣха. Въ салонитѣ даже на висшето общество нѣмаше други прѣдметъ за разговоръ; не говоря за рускитѣ интелигентни кржгове и широки маси, които и сега първи изказваха своитѣ дълбоко искрени братски чувства.

Въ всѣка къща, която ми се падаше да посѣтя, азъ узнавахъ, че картата на Балк. Полуостровъ е на масата, и значета се поставятъ за всѣка наша стѣпка напрѣдъ. Българскиятъ посланикъ посрѣщаша съ възторгъ. Вечеринкитѣ, на които трѣбаше да се яви, почваха съ Шуми Марица, свършваха съ нея. Въ дневнитѣ приеми и чаеве неговото появление извикваше особно оживление. Почнаха да се даватъ концерти, театрални прѣдставления, да се събиратъ пожертвования въ полза на българскитѣ войници, за българския червенъ кръстъ, за България... Всички дружества, организации, славянски, руски, отъ всички категории гледаха да проявятъ високо и горещо съчувствията си. Дружеството на Руския Червенъ кръстъ и разнитѣ общини на милосърдни сестри наредиха специални отряди и мисии, богато приготвени. Въ ресторациитѣ искаха „Шуми Марица“ и виказаха: „ура! молодци болгары“. Дѣто и да се явѣше българинъ, той бѣше не само добръ дошелъ, но го обсипваха съ прояви отъ горещо, дълбоко и искрено съчувствие.

Впрочемъ стѣснявамъ се, да привеждамъ, всички, топли и дълбоко прочувствени, въ мое присѣствие правени заявления. Тѣ носяха крайно интименъ и задушевенъ характеръ. Нашиятъ реалистъ политикъ ще извика: „Това е прѣкаленъ сантиментализмъ!“ Да! Сантиментализмъ, но съ него може да се върши най-реална и полезна политика. А ние?... Сжщо нѣма тукъ да изброявамъ реди-

цата многобройни военни услуги и улеснения, правени отъ всички руски официални срѣди въ полза на България . . .

Гръмнаха побѣдоноснитѣ дѣла при Лозенградъ, Люле-Бургасъ, Бунаръ-Хисаръ, и изправи се българскиятъ войникъ прѣдъ Одринъ. . .

Обсадата на Одринъ прикова вниманието въ началото на мюзина, и по-късно на всички. Бѣше моментъ, когато Одринъ се счи-таше за символъ : побѣдата, истинската българска побѣда се олицетворяваше въ Одринъ ; окончателното турско поражение се гледаше въ падането на Одринъ. Одринъ пада ! Значеше краятъ на войната, тържеството на Българското и съюзнишко оржие, възстановлението на Велика България. Какъ и колко чакаха тозъ моментъ !

* * *

Само, когато слѣдъ година, се върнахъ въ България, азъ чухъ непонятното за мене : „Руситѣ не ни давали Одринъ !“ Това ме удиви. Не отричамъ, че както на всѣкадѣ, въ всички държави и народи, въ всички общества има разни политически и национални течения, и въ Русия има групировки и лица, които се отнасятъ отрицателно къмъ извѣстни наши домогвания, които не сж искали и сега не искатъ Русия да помага на България... Ако у насъ е имало и има хора, които даже открито изказватъ своитѣ съчувствия и одобрення да се отнеме отъ Русия отколѣшна руска земя, каквато е Киевската областъ дору до Черно и Азовско море и да се дадѣла на Украинци, по каквито и да било съображения, защо да се чудимъ, ако въ Русия е имало и може да има хора, които да оспорватъ на България нѣкои искани отъ насъ кжтове на Балкан. Полуостровъ ?

Но азъ съмъ длъженъ тукъ да утвърдя едно: при всички бесѣди, които имахъ за Одринъ съ най-мѣродавни и съ най-влиятелни фактори отъ най-горѣ до най-долѣ, получихъ увѣрение въ едно: „България получить по-крайней мѣрѣ свои Сан-стефанскія граници, плюсь Одринъ !“

И нека го кажа на високо, отъ Всеросийския Императоръ Николай II, Вѣнценосния внукъ на Великия Царь-Освободитель — Александра II, и отъ неговитѣ министри, до най-малкитѣ общественници и политици, азъ узнахъ едно : „Сега България ще бжде по-голъма отъ Сан-стефанската“. Императорътъ ми бѣ казалъ твърдѣ ясно още въ началото на годината : „Вий българитѣ ще имате една Велика Сан-стефанска България, която откъмъ Цариградъ ще се простира до Мидия — Еносъ“. Азъ знамъ и твърдя положително, че Николай II още тогава писа собственоржчно писмо въ сжщия смисълъ на Българския държавенъ глава. Министрътъ на външнитѣ работи С. Д. Сазоновъ, когото азъ виждахъ почти всѣки день въ продължение на всичкото врѣме додѣто траеше войната и до сключването на Лондонския миръ, не еднократно ми казваше : „Да, Адриѣнополъ вашъ. Съ этой стороны вы можете смѣло разчитывать и получить границу по-крайней мѣрѣ до Мидии — Еносъ“. Сазоновъ впрочемъ чертаеше една голъма България, която охващаше откъмъ Сърбия — споредъ договора ни, откъмъ Гърция най-малко Кавала съ Тасосъ,

Съресъ, Драма, часть Солунско, Водинско, Костурско и Леринско. За Солунъ той никога не се изказваше противенъ да се отстѣпи на България, но винаги изсочваше грѣцкитѣ силни домогвания и поддържката имъ отъ разни страни, като казваше: „По этому пункту вамъ необходимо столкнуться съ самими греками“.

И тѣзи формула бѣше станала толкозъ сигурна, трайна, че въ извѣстенъ моментъ тя бѣше като че ли банална. — „Да, конечно Сан-стефанская Болгарія съ Адрианополемъ!“

* * *

А какъ се чакаше падането на Одринъ, вземането му отъ нашитѣ побѣдоносни войски! Какъ се желаеше да доде по-скоро тоя моментъ. И колко бѣше досадно на руския човѣкъ, дѣто това падане закѣснѣваше.

И ето грѣмна телеграфното извѣстие: **Одринъ падна!**

Азъ не знамъ какво е усѣтила София, какво е прѣживѣла цѣла България при тази вѣсть, защото непосредно не можахъ да доловя тия усѣщания; но азъ бѣхъ най-близкия свидѣтель, очевидецъ на това, което прѣживѣ столицата на Русия на 13 мартъ и прѣзъ сетнѣшнитѣ дни.

Това не бѣше радость, това не бѣше даже възторгъ, тукъ азъ видѣхъ нѣщо стихийно, могъще, дълбоко разклатваще всички маси на руската столица отъ горѣ до долѣ, за да се прояви солидарността съ побѣдата, съ побѣдителитѣ въ България.

И азъ се питамъ и днесъ, като прѣгледвамъ откъслечнитѣ си бѣлѣжки отъ 13 мартъ и слѣдующитѣ дни, питамъ се: на какво се дължеше тая радость на всички, тоя прѣхласъ, съ който посрѣщнаха българската побѣда и вземането на Одринъ въ Петроградъ?

За мене е ясно, като двѣ и двѣ четири, че Петроградъ, а съ него и Русия се солидаризираха съ нашитѣ вѣждѣления и потвърдяваха програмата за една Велика България, мощенъ членъ на една велика славянска челядь, въ която първенството естествено принадлежи на стария и най-силенъ братъ. Тоя старши братъ искрено се радваше на новитѣ осществявани добивки на българина, добивки на които минималнитѣ граници бѣха начертани прѣди 35 години.

* * *

Бѣхъ прѣдупѣдоменъ отъ министра-прѣседателя Гешова, че тоя день прѣдстои прѣвземането на Одринъ. Чакахъ вечернитѣ вѣстници, въ които много пжти по разни околни пжтища се съобщаваха най-напрѣдъ нѣкои новини... Около 4 часа въ легацията ни долетѣха трима народни прѣдставители съ шефа на националната партия Павелъ Николаевичъ Крупенский. Тѣ бѣха сияющи отъ радостни вълнения. „Одринъ палъ! Ура Болгаріи. Идемъ въ Думу. Тамъ васъ ждуть... Гдѣ Даневъ, гдѣ Радко Димитриевъ“.

Дълги обяснения бѣха невъзможни, излишни. Отидохме за Данева, взехме го; а Р. Димитриевъ отсъствуваше отъ гостилницата си... Въ нѣколко минути автомобилътъ ни докара прѣдъ Таврическия

дворецъ, гдѣто засѣдава Рускиятъ парламентъ — Государственната Дума.

Тукъ заварихме едно дивно, невъобразимо и неопишимо явление. Цѣлата Дума въ вѣсторжено вълнение, напуснала залата на разискванията, напълнила Екатерининския грамаденъ салонъ, ни чака. Нашето влазяне бѣше послѣдвано отъ бурно проявление на симпатии Гръмливо: „Ура! да здравствуеъ Болгарія“ се носѣше по цѣлия дворецъ.

Прѣдседателтъ Родзянко и подпрѣдседателтъ князь Волконски ни пригрѣщаха отъ радостъ и съ сълзи на очи: „Наконецъ, слава тебе Господи, Одринъ палъ!“

Ние не можехме да сдържимъ чувствата си... То бѣше нѣщо невъобразимо — чествованието, съ което ни окръжиха тукъ прѣдставителитѣ на братска Русия. И всичко това ставаше радушно, дружески, sans façons. Слѣдъ малко всички се обединяватъ въ обща молитва. Свешеници имаше депутати. А тъй като нѣма време да се повикатъ черковни пѣвци, депутатитѣ образуваха черковенъ хоръ, дирижира самъ прѣдседателтъ на Думата Родзянко. Провѣз-нася се многолѣтие на съюзнитѣ държавни глави и за единовѣрнитѣ войници. Въ молитвитѣ не се забравятъ и героитѣ, паднали подъ стѣнитѣ на Одринъ и тѣмъ се провъзгласява „вѣчная память!“ Слѣдъ молебена се почватъ химнитѣ българската „Шуми Марица“ и „Боже Царя храни“. Пакъ ура! пакъ вѣсторженни овации.

Незабѣлъзано Екатерининскиятъ салонъ се прѣобърна на единъ митингъ. Говориха въ прѣхласъ нѣкои отъ народнитѣ прѣдставители, Стемпковский, Ключевъ и др., които спомняхъ за Плѣвень, за заслугитѣ на руския и български учителъ. Въ кабинета на прѣдседателя ний бѣхме поздравявани, пригрѣщани, разпитвани... Поднесоха ни „Златната книга“ на Думата за да впишемъ имената си и впечатленията си отъ момента. Съ вѣсторгъ всѣки изказваше и надеждата, че съ Одринъ, безъ който България справедливо не щѣше миръ, вече се свѣршва кръвопролитната война на Балканитѣ*).

Подобни съчувствени демонстрации се направиха и въ Градската Дума (столичния общински съвѣтъ) и въ срѣдитѣ на много обществени организации.

Сжщиятъ день азъ посѣтихъ С. Д. Сазонова. Радостта му бѣше голѣма! „Наконецъ, и Одринъ въ вашитѣ рукахъ. Я надѣюсь больше не будете медлитъ и начнете переговоры о мирѣ. Совѣтую вамъ это!“

Сергѣй Димитриевичъ отъ този моментъ употрѣбява всички усилия за мирно завършване на почнатото дѣло. Непосрѣдственъ свидѣтель на усилията му, азъ съмъ длъженъ да забѣлѣжа това и тукъ, въ моитѣ спомени.

*) Въ в. Миръ отъ 20 мартъ има подробно описание на станалото въ Думата и вънъ отъ нея споредъ в. „Б. Вѣдомости“. Но, както това описание, така и моитѣ тукъ спомени сж една блѣдна сѣнка на дѣйствителността.

* * *

Когато се върнахъ въ легацията, азъ заварихъ телеграми, писма, визитни картички съ поздравления за вземането на Одринъ. На другия день тѣ бѣха още по-многобройни. И сега, когато разтварямъ папката си отъ мѣсець мартъ 1913 г., азъ намѣрвамъ частъ отъ тая купчина на поздравителнитѣ. Тѣ сж отъ князѣ, министри, сенатори, народни прѣдставители, членове на Господ. Свѣтъ, професори, генерали, публицисти и писатели, учители, художници, търговци и пр. и пр.

Тукъ си позволявамъ да приведа нѣколко отъ телеграмитѣ, като избирамъ такива отъ лица съ разни обществени и служебни положения.

1. Отъ Императрицата вдовица Мария Теодоровна чрѣзъ нейния оберъ хофмейстеръ князь Шервасадзе, който нѣколко пжти се явява въ легацията за свѣдѣния и устно да ми изрази съчувствията ѝ :

„Господарката Императрица Мария Теодоровна, като се увѣдоми за прѣвземането съ щурмъ на Одринъ, ми заповѣда отъ името на Нейно Императорско Величество да поднеса поздравление Вамъ по случай на толкозъ знаменателното за България събитие“.

2. Отъ генералъ П. Д. Паренсовъ, воененъ комендантъ на Петерхофъ и прѣдседател на Славянското Благотворително Общество :
Съ нами Богъ! Разумѣйте язици и покоряйтеся яко съ нами Богъ.

3. Отъ генералъ К. А. Рудановский :

Поздравяваме съ славната побѣда. Възторгаваме се отъ мъжеството на храбритѣ войски и доблестнитѣ водачи, на които громко викаме ура! Да живѣе България.

4. Отъ Александръ Ивановичъ Гучковъ, водачъ на октобрититѣ и съпруга :

Сърдечно поздравяваме. Нѣмаме думи да ви изразимъ нашата радостъ.

5. Отъ професора Бехтеревъ, прѣдседател на Дружеството за славянското научно единение :

Моля да приемете сърдеченъ поздравъ по случай прѣвземането на Одринъ.

6. Отъ професора Петерсенъ :

Отъ дълбочинитѣ на душата си поздравявамъ ви съ историческата побѣда. Като си спомнямъ падането на Плъвенъ, разбирамъ радостта на братска България, която присѣдини къмъ 28 ноември—13 мартъ. Да живѣе България. Ура. Пригрѣцамъ ви.

7. Отъ княгиня Мария Оболенска :

Мжжъ ми и азъ искрено поздравяваме васъ съ общославянското тѣржество — прѣвземането на Одринъ и ликуваме за тази блѣстяща българска побѣда.

8. Отъ редактора на в. „Свѣтъ“ И. А. Баженовъ :

Сърдечно поздравявамъ съ блѣстящия успѣхъ родното славянско оржжие — прѣвземането на Одринъ.

9. Изъ Москва. Отъ редактора на „Московски Вѣдомости“ извѣстиятъ писателъ Л. Тихомировъ:

Моля да приемете поздравленията мои и на моитѣ сътрудници съ прѣвземането на Одринъ и да ги прѣдадете на Негово Величество Царь Фердинандъ и на българския народъ съ пожелания за пълно присъединяване на всички къмъ България територии, завоевани съ нейното доблестно оржжие.

10. Отъ мастития профес. историкъ Д. Иловайски изъ Москва:

Приемете, високоуважаемий Стефанъ Савичъ, отъ менъ и отъ жена ми възторжено поздравление съ такъвъ юнашки подвигъ на българскитѣ войски, какъвто е прѣвземането и щурма на Одринъ.

11. Пъз Петербургъ отъ студентитѣ на императорския педагогически институтъ:

Всички явили се днесъ въ института се прѣхласнахме отъ радостъ при извѣстието за падането на Одринъ и проваждаме своитѣ възторжени привѣти на героитѣ и побѣдители.

12. Изъ Варшава:

Руското въ Варшава общество върху началата на 17 октомври, съ сърдечно възхищение поздравлява одринскитѣ герои. Прѣдседателъ Косминъ.

13. Изъ Иркутскъ (Сибиръ). Иркутския отдѣлъ на всерусийския националенъ съюзъ и клуба на националиститѣ:

„Възторжено привѣтствуваме братския български народъ, който доблестно въдрузи кръста върху Одринскитѣ развалини отъ полумѣсеца. Дано ключоветѣ на Одринъ отворятъ вратата на Цариградъ и да се огласятъ старитѣ стѣни на Свята София съ молитвитѣ на героитѣ славяни.

14. Отъ Иркутскитѣ гимназисти:

Ученицитѣ отъ 6 класа на иркутската гимназия привѣтствуватъ прѣвземането на Одринъ. Да живѣе и крѣпне балканскиятъ съюзъ. (Слѣдватъ много падписи).

19. Отъ съпругата на бившия въ София руски посланикъ Олга Сементовска - Курило:

Отъ душа и сърдце присъединявамъ се къмъ всички възторги отъ радостъ по случай на толкюзъ блѣскавата побѣда на доблестната българска войска и ви моля да приемете моитѣ най-задушеви поздравления. Моля Бога за по-нататъшното процъвтѣване на драгата ми България.

16. Отъ графа В. Перовский Петрово-Соловово:

Не мога да ви изразя моята радостъ по поводъ извѣстието за прѣвземането на Одринъ. Надѣвамъ се отъ душа, че слѣдъ тази блѣстяща сполука, въ най-близко бжджце ще послѣдва почтенъ и въ всички отношения износенъ за България миръ.

17. Отъ редактора на „Журналъ Министерства Юстиціи“ професора Влад. Теод. Дерюжинский:

Васъ и въ вашето лице горещо привѣтствуваме българския народъ съ славната побѣда.

18. Отъ Ник. Степ. Казанцева, извѣстния професоръ-криминалистъ и сенаторъ, членъ на Господ. съвѣтъ:

Отъ душа ви поздравлявамъ и въ ваше лице цѣля български народъ съ блѣскавата побѣда.

19. Отъ князь Лобановъ-Ростовски: *Сърдечни поздравления.*

20. Отъ К. Я. Гротъ, завѣдующъ общин. архив. на министерството на императорския дворъ:

Горещи и сърдечни поздравления.

* * *

Считаамъ за излишно да привеждамъ повече изъ купчината депеши, картички и писма. Нѣма да се спирамъ и върху депешитѣ, които се изпровождаха отъ Господарствената дума, Столичната петроградска дума, отъ маса организации, правителствени и обществени учрѣждения въ цѣла Русия до нашето Народно събрание, Царя на Българитѣ, министри и пр. и въ които ясно бликаше братско чувство отъ радостъ, че българитѣ сами прѣвзели Одринъ, а не че имъ се дава отъ дипломацията.

Въ легацията ни дойдоха да си оставятъ картичкитѣ за поздравление голѣмъ брой сановници, министри, депутати, професори и пр. Нѣкои искаха да ме видятъ лично и да придалатъ още по-голѣма задушевностъ на посѣщенията си. Военниятъ министръ генералъ Сухомлиновъ ми каза: „Азъ ви поздравлявамъ съ Одринската побѣда не защото Одринъ не щѣхте да получите, а защото си го взехте самички. И то съ шурмъ! Руската армия се е гордѣла основателно съ братската българска армия. Дá-ще Богъ всичко да се свърши благополучно. Вашето дѣло бѣше, а сега още повече е осигурено: голѣма България“.

Моятъ учитель отъ Московския у-тъ, професоръ М. М. Ковалевски, познатъ социологъ и сега избранъ членъ на Госп. Съвѣтъ, дойде запхтянъ отъ радостъ: „Сега вамъ остава да използвате тѣзи ваша побѣда за единъ почтенъ миръ. Въ границитѣ на голѣма България съ Одринъ и крайбрѣжие на Егейско-море, българскиятъ народъ ще бжде не само великъ, но и силенъ, ржководителъ на балканскитѣ народи...“

Спирамъ. Отзивитѣ, които съмъ си записалъ сж много, твърдѣ много. Но не стигатъ ли тѣзи?...

* * *

Цѣли двѣ недѣли и повече Одринъ не слѣзе отъ първото мѣсто на вѣстниците, отъ първото мѣсто въ разговоритѣ на всѣкадѣ. По тоя поводъ се правиха и нѣколко манифестации, свързани съ Скутарския въпросъ.

Отъ всичко видѣно, чуто и преживѣно отъ мене въ Петроградъ прѣзъ цѣла почти година, азъ можахъ да се утвърдя въ една мисль по въпроса за отношенията на официална Русия и руското общество къмъ България: пълно съчувствие за нашитѣ побѣди,

пълно одобрене да се разширимъ въ прѣдѣлитѣ на Санъ-Стефанска България съ Одринъ.

Защо отсетнѣ послѣдваха злочестинитѣ и несполукитѣ? Това е съвсѣмъ други въпросъ . . .

* * *

И днесъ, като направихъ тоя бързъ излетъ въ моитѣ спомени, тѣ ме обсадиха извънредно силно и подъ натиска имъ, може би, азъ изказахъ и нѣща, съвсѣмъ отъ довѣрителенъ характеръ. Не се обвинявамъ. Трѣбва да се заговори откровенно . . . И не можахъ азъ въ днешно врѣме да гледамъ и слушамъ само какво се говори, пише и върши у насъ, макаръ само въ извѣстни срѣди, противъ Русия, противъ руския народъ, който никога не ни остави, който винаги ни поддържаше, който винаги ни покриваше съ своята братска любовь. Не мога азъ да не кажа, на край, че величието на народитѣ, както и на частнитѣ лица, е въ тѣхния усѣтъ на дългъ, въ тѣхния характеръ, въ тѣхния духъ . . . Но днесъ сѣкашъ нѣкой иска да се смаже, да се угаси тоя духъ, свързанъ съ прѣданията, съ чистотата на копнежитѣ и чувствата, съ вѣрата въ видѣното, проживѣното, извършеното, съ една рѣчь, съ непогрѣшимитѣ идеали на българската душа.

О, не! нѣма да угасне тоя духъ, даже и когато врѣменно се подтисне. Той е живѣлъ вѣкове, той ще живѣе пакъ вѣкове съ и въ народа.

1 мартъ, 1915 год.